

QARAÇUXA HAQQINDA MƏTNLƏR

I mətn

Deməh, burda Əsgər addı bir oğru oluf. Bular çox çalır-çapır hər yerdən gətirərmişdər, apararmışdər. Neçə dəfə gediflər at oğurruğuna. Gediflər ki, Hacı Əziz atın içindədi, yapıncısı da çiyində. Hansı ki, bu olmuyuf. Deməh, bunun qaraçuxası oluf. Bu möcüzəynən bular heş vaxt bu atın birini də apara bilmillər. Hansı ki, Hacı Mirəziz burda olmuyuf ey. Zəvvar oluf, Məkkəyə, Mədinəyə adam aparırmış. Ancax bular gedirmiş ki, – atdar dağlarda dəsdə-dəsdə oluf da – gedillər ki, çuxa bunun çiyindədi, əyləşif. Bu yaxın vaxdın söhbətidi ey.

Salahov Valeh İdris oğlu, Laçın rayonu Lolabarı kəndi, təvəllüdü 1932, orta təhsilli.

II mətn

Qaraçuxa, elə bilginən ki, gözə görünür. Bizim kəntdə Keçəl Həsən oluf, varrı oluf. Sovet gələndə qaçif. Yuxusunda görüf kü, qaraçuxası deyir ki, azarramışam. Durur deyir ki, filan axsax qoyunu-qoçu qurban kəsin. Qaraçuxa da bına deyir ki, axsax qoçu qurban kəsdin, mən getdim tay. Onnan da oların tifağı dağıldı. Qaraçuxa insanın sağlamlığıdı.

III mətn

Bizdə bir Əhmət kişi vardı. Deyirdi ki, uşağ olanda yaylağa getmişdih. Gejə yuxuda gördüm kü, damımızın üstündə bir adam yatıf. Oyatdım nənəmi, dedim ki, nənə, o kimdi orda yatıf? Nənəm dedi ki, hanı bala, hanı bala? Demə, mənən başqa bını heş kim görmüyüf. Dədəm dedi ki, bala, o, adam dəyil, qaraçuxamızdı, yatıf. Sən uşaxsan, paksan deyənə sənin gözəa görükür. Həmən il bizi sürdülər, sovet sürdü. Allah heş kafarın* da qaraçuxasını yatırməsın.

IV mətn

Bir kişi gəlir peyğəmbərdən soruşur ki, ya peyğəmbər, o qaraçuxa deyillər e, olar hardadı? Deyir ki, sana nə lazımdı? Deyir:

– Mən gedif öz qaraçuxamı tapmax isdiyirəm, görüm o nə vəziyyətdədi.

Bu gəlir ki, böyüh bir sahədi. Görür burda göydən səbətdər asılıf. Səbətdən də yerə buğda dənə tökülür. Birinnən elə bil şırram kimi gedir, birinnən elə bil az-az, amma tez-tez düşür, birinnən də yarım saatdan bir bir dən düşür. Bu deyir ki, mənimki hansıdı? Deyillər ki, budey, tək-tək düşür e, yarım saatdan bir, səninki budu. Bu da ayna-bayna gəzir, isdiyir ki, bu deşiyi bir az genəltsin, buğda tez, sürətnən gəlsin. Əlini atır bir çöp götürür. Belə vurur ki, artırısın dana. Çöp qırılır qalır orda, o dən də kəsilir.

Yəni bunu deməhdə məqsəd odu ku, sən cəhd eləsən də, Allah sənə o normanı nə cür düzünsə, o cür də verəjəhdi.

Qasimov Musa İbrahim oğlu, Bərdə rayonu Seyid Yusifli kəndi, təvəllüdü 1940, ali təhsilli zootexnik.

V mətn

Allah rəhmət eləsin Əfqana. Dağda mən qalxoz qoyunun otarırdım, uşağ idim. Hər tərəf də duman idi. Qoyunu yığdım, ötürdüm Humay qayasından bəri Qaradağın döşünə. Soltan Heydər çayının divində Arazvarı Seyid Miryusif vardı, onun ferması orda dərədə idi. Üzüqyulu yatmışam, yuxu mənə aparıf. And olsun Allaha, gördüm Əfqan mənə deyir ki, əyə, əyə, dumandı, göz-gözü görmür, nə yatmışan zalım oğlu, qoyun filan yerdən getdi, Seyid Miryusifin fermasında malın içindədi. Dik qalxdım ə, Əfqan nə gəzir, qoyun nə gəzir. İndi bu Qaraçuxa olmasaydı, düşəjəydüm düzə-dərəyə. Bu dediyi yernən getdim. Qoyun həmən yerdə – Soltan Heydər dərəsində gedif doluf malın içinə. Qaraçuxanı mən belə tanıyıram.

Zeynalov Soltan İbrahim oğlu, Ağcabədi rayonu Hacıbədəlli kəndi, təvəllüdü 1936, təhsilsiz.

VI mətn

* kafarın – kafirin

Sabırqam* batmışdı mənim. Getdim həkim yanına, ora-bura. Nağardılar, çıxardamıdılar. Günorta yatmışdım. Gördüm bir yekətuman arvad pəncərədən girdi, dizin qoydu belimə, darta kimi “şak” çıxdı. Bayaxdan dura bilmirdim ayağa. Gəldim oturdum, çörəh yeyirəm. Gördüm evdəkilər mənə məzəli baxıllar. Elə bilirəm ki, hamı bilir. Rəhmətdih anam maa dedi:

– Bala, ağrımır belin?

Dedim:

– Ay ana, niyə ağrısın? Bayax o arvad gəlif çıxartmadı?

Dedilər:

– Hansı arvad?

Dedim:

– Pəncərədən keçən arvad, – deyəndə ağılıma gəldi ki, arvad niyə pəncərədən keşsin. Onda başa düşdüm ki, bu ayrı şeydi.

Getdim Seyid Cəfər ağanın yanına. Dedim:

– Ağ, belə-belə, başıma belə bir iş gəlif.

Dedi:

– Heç harda demə, o sənin məleykəndi.

Ofşar arvadları kimi, qara yekə tuman geymişdi, rezin boğazdı. Yufkası qara idi, koftası qırmızı. Arvadın sifəti də yadımdadı. Saçını daramamış bir arvad idi.

Əliyev Rəfail Əli oğlu, Ağcabədi rayonu Şahsevən kəndi, təvəllüdü 1956, ali təhsilli.

VII mətn

Kalxoz sədri işdiyirdim o vaxdı. Qonaxlar gəlmişdi, yeyif işmişdix. Gəldim evdə oturanda işıqlar da keşmişdi. Həmən kadın (üçüncü mətnə haqqında bəhs etdiyi qadını nəzərdə tutur – top.) maa dedi ki, kuxnada ilan var, get onu tut, tulla çölə. Gəldim əlimi atdım ilanın boğazının tutdum, apardım çöldə asfaltda başını əzdim. Səhər durdum gənə nənəmə dedim:

– Ay nənə, o ilanı yaxşı ki öldürdüm ey.

Dedi:

– Nə ilan?

Dedim:

– Axşam arvad gəldi, maa dedi ki, ilan var.

Birdən dedim ə, yağın yuxudu ey. Getdim ki, həqiqətən öldürmüşəm ilanı. Bax, həmən qadın demişdi onu maa.

Əliyev Rəfail Əli oğlu, Ağcabədi rayonunun Şahsevən kəndi, 1956-cı il təvəllüdü, ali təhsilli.

VIII mətn

Evin ağsaqqalı, böyüyü kimdisə, qaraçuxa ona deyillər. Məsələn, bu evin qaraçuxası mənəm. Bu evdə din də varsa, bərəkət də varsa, nə varsa, mənim ayağımadı. Bunu ata-babalarımız belə deyirdi. Qaraçuxa mən oluram, evin böyüyü.

Qasimov Hübət Məhəmməd oğlu, Ağcabədi rayonu Sarıcalı kəndi, təvəllüdü 1926, orta-ixtisas təhsilli.

IX mətn

Birinin atı doğur yalın təpəsində. Çoban da belədə qoyun otarır. Arası yoxdu da bir-biriynən buların. At yiyəsinin atı doğur. Çoban gedir bunun qulunu götürür çırpır yerə. Deyir tay öldü qulun, qoy bunun atı tək qalsın. Bu bəri gəlməmiş qulun durur oynaxlıyır. Deyir:

– Bu nədi belə?!

Gedir genə bunun qarnını təpəhliyir, başını təpəhliyir. Görür ki, daa gözü çıxdı ağzınnan, öldü. Gəlif bu özünü vurur yuxuluğa. Çoban görür ki, at yiyəsi gedir ki, atım görüm harda doğuf. Deyir:

– Ə, buna bax ey, ay qardaş, yeddi dəfə mən gedif onu nə günə qoymuşam, o ölmədi.

Gedir axundun yanına, deyir:

* sabırqa - qabırqa

– Ay axund, bu at yiyəsinnən mənim aram yoxdu. Atın balasını yeddi dəfədi gedif vurmuşam, dili çıxıf, gözü çöyrüluf, bəri gəlməmiş duruf dikgildiyif.

Deyif:

– Ay bala, onu qaraçuxa göydə tutur. Sən düşman olmaxnan deyil a. Sən atırsan, o tutur qoyur yerə. Qoymaz axı, o ölə. Onun qaraçuxası yanındadı.

Qaraçuxa heylə şeydi. Əgər ev sahibi yatağan oldusa, tifağı dağıldı o adamın. O adamı hərriyən şeytandı. Düşüf qavağına hərriyir.

Həşimova Səriyyə Zeyni qızı, Ağcabədi rayonu Sarıcalı kəndi, təvəllüdü 1926, ibtidai təhsilli.

X mətn

Bir tanış var idi. Bir günnəri gəldi maa dedi ki, ay Musa, səə bir söz deyim. Dedim ki, deginən. Dedi:

– Filankəsin qoyununa oğurruğa gedirəm. Ayə, bu kopoğlu yatmır. Nə vaxt gedirəmsə, qoyunun qırağında palto çiyində dik duruf.

Dedim:

– Ə, lap beş gejë dursun. Nə qədər oyax qalajax ki, kəlləsini qoyuf yatajax da.

Çox getdi gəldi. Dedi ki, qoyunun hansı kəlləsinə firranıram, orda duruf. Bax, beləje söykənif ağaja, duruf orda, palto da çiyində. Dedim ki, bilirsən nə var? – Dağ yerində qoyun duz yeyəndi. Qoyuna duz verməsən dağ yerində qoyun qalmaz. Belə daş duz olur. Onu deşirdih, ipi bağıyif dağdan yumbalıyrdıx, gedif düşürdü qoyunun içinə. O baş-bu baş çəkirdih, qoyun onun dalınca gəlirdi, götürüf gedirdih. – Dedim:

– Duzu apar, qoyunu allat çıxart.

Üş-dörd günnən sora soruşdum ki, noldu? Dedi ki, qoyun duza gələn kimi gəlif qoyunu qaytarır geri, imkan vermir. Bir ay heylə çalışdı. Dedi:

– Ə, bu yatmır.

Bunu bir ay izdədim. Bu yazıx səhər tezdən ağacı götürüf gedir qoyuna, axşam gəlir, səhəri dik açır. Belə şey olmaz. Bunu evdə anama sual verdim. Dedim ki, ana, insan neçə gün yatmaz?

Dedi:

– Uzağı bir gün, iki gün. Saa noluf ki, kim nə deyir?

Dedim ki, filankəs yatmır ey. Gündüz qoyunu otarır, gejë dik durur qoyunun qırağında.

Dedi:

– Bala, o özü döyül, onun qaraçuxası qoyunun qırağında durur, varını gözdüyür. O vara yaxın getmək günahdı. O kişinin halal malıdı.

Dedim:

– Nətər halal malıdı?

Dedi:

– Oğurrux olsa, o kişinin malının içində bir dənə haram olsa, qaraçuxası dik durmaz. O kişinin halal malı olduğuna görə qaraçuxası dik duruf böyründə. Ona əl uzatmax özü günahdı.

Kalbalıyev Musa İsmayıl oğlu, Laçın rayonu Sadınlar kəndi, təvəllüdü 1954, orta təhsilli.

XI mətn

Hər evin bir qaraçuxası olar. Ya atada olur, ya anada olur, ya nənədə olur, ya qardaşda, ya bacıda. Onun kimdə olduğunu heş vaxt müəyyənəşdirmək olmur. Əgər o evdə qaraçuxa məhv olsa, demək oranı kin-küdurət basar, azar-bezar olar, urzu gödələr. Bax, onda deyəllər filankəsin qaraçuxası yatdı. Hamıda ola bilməz, birinin üsdündə gəzir o qaraçuxa. Aylədə yeddi-səkgiz adam olsun, onun birinin üsdündədi o qaraçuxa. O idarə eliyir. Görürsən, deyillər filankəs yaman tezdənnən durur, saat beşdə-altıda durur. Onu qaraçuxa durğuzur ey.

Süleymanov Telman Qara oğlu, Cəbrayıl rayonu Karxulu kəndi, təvəllüdü 1939, orta təhsilli.

XII mətn

Günnərin bir günündə bir kişi işdiyirmiş. Günə on qəpik qazana bilmirmiş. Biri də fışdırıx çala-çala oturuf yeyif-içirmiş. Gəlif bu kişidən soruşur ki, əşi, de görüm sənə hardan gəlir bu yemək-içmək, bu var, bu döölət? Mənim canım çıxır, axşamacan tikan daşıyıram heç bir şey

əlimə çatmır. Bəs mən neyniyim? Deyir, ə, sənin qaraçuxan yatıf. Deyir, mən neyniyim? Deyir, get qarçuxanı axtarınan, tapınan. Denən əşi, maa da bir gün ağla da.

O, qaraçuxanın arxasınca düşür. Dərə mənim, təpə sənin, o orda, bu burda. Gəlir, görür ki, bir nəfər uzanıf üzü quyulu, əlində də bir zurna çalır. Gəlir, tutur bunun paltarınnan. Deyir, əşi, burda neyniyirsən? Deyir ki, zurna çalırım. Deyir, kimsən sən? Deyir, sənin qaraçuxanam. Deyir, əşi, camaatın qaraçuxası gedif bəridən-əynə hey milyonlar axıdır, camaat rahat yeyif dincədir. Sən də gəlif burda zurna çalırsan. Mən də ki, bir dəstə tikanı on qəpəhdən satıram, alan da yoxdu. Axşamacan da tikan daşıyıram. Deyir, ay zalım oğlu zalım, gündə bir şahı qazana bilirsən? Deyir, əşi, gücnən. Deyir, hələ başım qarışif burda zurna çalırım. Əgər başım qarışımıya, mən o şahını da saa rəva bilmərəm. Get o bir şahını qazan, dolan.

Qaraçuxa var ki, yatıf, qaraçuxa da var ki, oyaxdı.

Adıgözəlov Aşur, Zəngilan rayonu Razdərə kəndi, təvəllüdü 1947, xanənda.

XIII mətn

Qaraçuxa adamın qoruxçusudu. Allahdan aşağı, adamın dadına çatan, fəryadına yetəndi. Biz lap düzəngah yerdəydih. Gecə od qoymuşdum çöldə, zibil yansın də. Cavanam. Bax, yadımdadı. Gecə yatmışdım. Gördüm ki, bir zəyif sədi, nurani adam çağırır: “Mehriban, Mehriban, qalx ayağa”. Qalxdım ayağa. Durdum gördüm ki, yel əsif, zibil od tutuf yanır. Kəhriz də böyrümüz-dəydi. Sahat belə üç-dört olardı. Qaşdım kəhrizdən su gətirdim, o ocağı keçirdim. Bax, o mənim qaraçuxamdı. Məni dilimnən çaardı: “Mehriban, Mehriban, dur əğa”. Durdum gördüm ku, heylə od tutuf yanır. Qaraçuxa dihdı. Qaraçuxa elədi ki, əvində tutduğunu, götdüyünü, qoyduğunu görür. Burdan götürüf qoyduğunun qoruxçusudu. Nətəər deələr, Allah heş kafir bəndənin qaraçuxasını yatılı eləməsin. Mən özüm onu heylə, gözümən gördüm, qulağımnan eşitdim.

Mehriban Aslanqızı, Füzuli rayonu, Kənd Horadiz, təvəllüdü 1930.

XIV mətn

Dədəm deyir ki, filan yerdə qoyun otarerdim. Yorğunuydum, elə mürgüləmişdim. Bir də gördüm kimsə çağırır ki, ay Baxış, qoyun getdi. Ay Baxış, qoyun getdi. Durdum ki, heyvan yoxdu. Neçə bərəni aşib gedif güjnən tapmışam. Demə, qaraçuxam məni oyaderdi.

Payızdaxda olordux. Onda da qoyun elə arxaşda yatışardı. Biz də uşağıydıx. Gejənin bir aləmi görürdük dədəm deyir, hey, hey. Elə bil kimsə çağırır, bu ona hay verir. Tez durordux ki, dədə, kim çağırır? Deyirdi, ay bala, məni çağirellər. Ayağa durordux ki, qoyun gedif. Dədəm deyirdi, məni oyadam qaraçuxamdı.

Salmanov Salman, Beyləqan rayonu Eyvazlılar kəndi

XV mətn

Telli Həsən bizdə (Tatalılarda – top.) kalxoz sədrı oluf. Onun özünün xüsusi heyvanı oluf. Bir çoban da, – bizə qohumluğu da çater, – bunun heyvanın otarermiş. Çoban bir gecə qalxer ki, qoyun yoxdu. Hay saler ki, sürü yoxdu. Durollar, gəzellər aana-baana. Səhərə yaxın həmə çoban qoyunu taper. Qoyuna yaxınlaşanda görür ki, qoyunun içində qara yapıncı da çiyində bir kişi var. Bu baxır ki, elə Həsən kişi özüdü. Ona oxşader da. Geder, geder, qoyuna çatanda görür ki, kişi yox oldu. Hərrəner aana-baana: “Balam, bu kişi nejdoldu, hara getdi?” Qoyunu yığır gətirer. Kişidən soruşor ki, bəs sən orda qoyunun içindəydin. Nejdoldun, haraya getdin ki, səni tapmadım?

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Getdim ki, qoyunun içində yapıncı çiyində gəzinersən.

Deyir:

– O mən döyüldüm, mən getməmişdim. O mənim qaraçuxamdı, orda qoyunu salamat saxlıyb.

Sürünü gətirer, qoyunun birin də qaraçuxasının ehsanına kəser.

Rüstəmov Rüstəm, Beyləqan rayonu Tatalılar kəndi

XVI mətn

Qırx üçüncü il idi. Babam maa dedi ki, subay qoyunun içində qal. Axşamları çox qoyun doğdu. Sulux bişirdih, yedih. Gejə yatdıx. Bir zaman durdux ki, doğan qoyunlar balasının yanında qalır, qalan qoyunlar hamısı qaçır. Öyün üstünə bir çirax qoydular. Dedilər, hərəmiz bir tərəfə gedək, kim qoyunları tapsa, bu işığa gəlsin. Maa dedilər ki, sənin itdərin qoyunnan gedif. Oları səslə, bəlkə sənə hay verələr. Nəysə, çağırdım, heyvannar çox uzaqlaşmışdı deyə itlər gəlmədi. Üş nəfər idik, hərəmiz bir istiqamətə getdik. Bir də gördüm ki, qancıx gəldi ayağıma dəydi, getdi. Bunun istiqamətiynən mən də getdim. Getdim ki, babam qoyunun içindədi. Babamdan hamımız qorxurdux, bir söz deyə bilmirdik. Qoyunun bir tərəfin mən yığdım, bir tərəfin bu kişi yığdı. Sən demə bu qaraçuxaymış. Qoyunu gətdim arxaca. Mən nə hərəkət elerəm, bu da heylə eler. Mən çatan kimi çırağı aşağı düşürdüm. Yoldaşdarım da bildi ki, qoyun tapıldı, olar da qayıtdılar. Maa dedilər, nejdoldu qoyunu tapdın? Dedim ki, getdim ki, Ələsgər babam qoyunun içindədi. Əslində, Ələsgər babam həmin gün evdə oluf, qoyunu qaytaran onun çəşnisi oluf, qaraçuxası.

Məmmədov Barat, Beyləqan rayonu I Aşıqlı kəndi

XVII mətn

Peyğəmbərin¹ yanı babam Maşadı Allahyarın yeri oluf. Qoja nənəm söhbət eliyirdi ki, Maşadı Allahyarın erkək sürüsü gejə ağıldan qaçır. Bir neçə gün gəziflər, sürünü tapmıyıflar. Kişi hər gejə yuxusunda qaraçuxasını görörmüş. Görörmüş ki, qaraçuxası yatıf. Səhər duruf deyirmiş, ovala, mənim qaraçuxam yatıf hələ. Bir səhər də deyir ki, ayağına vurdum, qaraçuxam oyandı, amma ayağa qalxmadı. Bir səhər də deyir ki, ovala, qaraçuxam bu gejə oyandı, mənim sürüm tapılajax. Ağacı aldı çiyinə, getdi.

Erkək sürüsünün çobanları göröllər ki, bir çoban qoyunu xama buraxıfıdı. Söyə-söyə gediflər. Buna yaxınlaşanda görüflər yoxa çıxdı. Görüllər özlərinin erkək sürüsüdü. Sanıyılar, biri də kəm olmur.

Qaraçuxa düzdü, var. Hər adna axşamı gərək qaraçuxaya ehsan verəsən, dara düşəndə onun adına Quran oxudasan.

Quliyev Mehdiqulu, Beyləqan rayonu Əlnəzərli kəndi

XVIII mətn

Qaraçuxa² var. Birinə bir bəla üz verəndə, bir çətinliyə düşəndə deyillər, yəqin qaraçuxan yatıb sənin. Hər bir insanın ona xoşbəxtliyə gətirən ikinci bir siması, qoruyanı var. Qaraçuxanı şadlandırmaq üçün ona bir şey bişirirəm, əsas da halva. Bişirdiyinnən yeməli döölsən. Deyirsən “munu qaraçuxanın adına ehsan edirəm, vacibən, qürbətən illəllah”. Onnan ayilə üzvlərinin heç biri yemir. Çölə qoyursan ki, onu qurd-quş yiyib aparsın. Qaraçuxaya ehsanı istənilən gün deməh olar, amma cümə axşamı, cümə günü daha yaxşı olar.

Bulardan əlavə, bizim qoruyucu mələylərimiz var sağ, sol çiyimizdə. Mələylərin eşqinə, onları şaddandırmaq üçün “Yasin” oxutdursan. Baxıçı-zad yanına gedəndə də, görürsən, deyir, qoruyucu mələhlərə “Yasin” oxutdursan, işin düzələr.

Quliyeva Nuridə, Goranboy rayonu Şadlı kəndi

XIX mətn

Biz tərəflərdə yay evi olurdu, qamışdan höürdülər, qırxların da qara palçıxnan suvuyurdular. Ora sərin olurdu deyə gecə yayda hamı orda yatırdı, günüzü orda keçirirdilər. Evin içinə o qədər də girmirdilər, bir də payızda, havalar sərinliyəndə evin içinə girirdilər. Anam rəhmətdik deyirdi, gecə orda yatmışıx. Atan da axşamdan siqareti çəkər, yaxşı söndürməz. Siqaretin kötüyündən yorqan alışar. Bir də gördüm evin divarı yarıldı, bir kişi çıxdı. Dedi ki,

¹ Cərciz peyğəmbərin kümbəzi nəzərdə tutulur.

² Cəbrayıl rayon sakini Xudiyeva Fizzəgülün dediyinə görə, Qaraçuxa evin kişisinə deyərdilər. Bir arvadın əri vardısı, deyərdilər ki, qaraçuxan var, demək, başının sahibi var.

Əntiqə, dur ayağa, uşaqlar yandı. Durdum gördüm yorqanları alışıb. Yorqanı götürüb atdım çölə. Baxdım ki, kişi getdi həmin divarın yarığına girdi, divar bağlandı. Anam deyirdi, bizim evdə sonralar nə mundarçılıx olubsa, o kişini daha görmədim.

Məmmədova Zərnigar, Zəngilan rayonu Zəngilan kəndi.

TAXTIM TAXT OLUNCA, BAXTIM BAXT OLSUN

Qaraçuxasız adam olmaz. Qaraçuxa sənin çuxandı. Qaraçu-xasız adam yoxdu. Yatırsan, birdən görürsən ki, yatdığıın yerdə səni çağırıllar:

– Filankəs, filankəs.

O, sənin qaraçuxandı. Sən gərəh qorxmuyasan. Çıxırsan, görürsən yoxdu. Qaraçuxan həmşə sənə dayaxdı, həmşə səni qoruyur. Qaraçuxa odur. Qaraçuxasız adam olmaz.

Biri əvlənif, aldığı qız çox çirkin oluf. Qız deyif ki, ay Allah, mənim yoldaşım gözəl, göyçəh bir oğlandı. Vallah, mən ayrılajam ee binnan. Məni bı onsuz da saxlamıyajax. Bı, yoldaşı yatannan sora duruf gedif. Görür bir gözəl-göyçəh qız gəlir qabağına. Deyif:

– Bəxtəvər başaa sənin. Bına bax ee, Allahın altında bının yarisınatan gözəl oleydim.

Bir də baxmır, gedir arxın qırağına. Deyir:

– Sənin baxdın mənəm, sən yoldaşının gözünə bı donda görükürsən, mən donda görükürsən. Sənin baxdınam mən.

İndi onu deyillər ki, taxdım taxd olunca, baxdım baxd olsun. İndi sənin yoldaşını heş kim bəyənməsin ha, amma sənin gözündə elə bilirsən, birliyantdı. Hər küşdəninin özünün baxdı var, taleyi var. Qaraçuxasız adam olmaz. Qaraçuxa həmşə adama dayax durur.

Fərhadov Fərhad Məhəmməd oğlu, Cəbrayıl rayonu Xələfli kəndi, təvəllüdü 1941, ali təhsilli.

QARAÇUXASINI AXTARAN KASIB

Bir nəfər varrı olur. Bunun kasıb qonşusu olur. Bu varrı qonşu kasıb qonşunu bir səhər çağırır, deyir:

– Ə, bizim at doğajeydi, axşamnan qalif dərəninin ayağında. Beyjə də bir qoyun azarramışdı, kəsmişih. Onu apar ver evdə uşaxlar yesin, sən get o atı götür, gəl.

Deyir:

– Qoy gedim arvada deyim, gəlim.

Gedir arvada deyir ki, aaz, filankəs deyir bir qoyun kəsmişəm, apar onu uşaxlar yesin, get, atı gətir. Deyir ki, ə, niyə gətirmirdin? Gətirərdin dana.

Qayıdır gəlir. Görür ki, cəmdəyin yarsın aparıflar. Varrı qonşu deyir:

– Bəs niyə gəlmədin, ə? Uşaxlar ətin parasın aparıflar çöldə bişirməyə. Heyvan kəsiləndə gənə sənə ət verəjəm, get atı götür, gəl.

Deyir:

– Qoy gedim arvada deyim.

Arvada deyir. Arvad deyir ki, ə, başına daş, nə verir götür, gətir bəri. Qayıdır gəlir, görür o paranı da aparıflar, qarınnan baş qalif. Deyir:

– Ə, onu da aparıflar ey. Qarınnan baş qalif. Apar buları ver evə.

Nəysə, aparır buları verir evə.

Gedir görür kü, bu at təzə doğufdu, bir qara paltar adamdı, qulunun ağzını ayırır, atın əmcəyini salır onun ağzına, qulun əmir. Gəlir yaxına, deyir:

– Salam-mələyküm.

Deyir:

– Əleyki-salam.

Deyir ki, bu at filankəsin döyül?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bəs sən nağarırsan burda?

Deyir:

– Mən onun qaraçuxasıyam, qulunu əmizdirirəm.

Deyir ki, görəmə mənim qaraçuxam hanı, mən yaxşı dolana bilmirəm. Deyir ki, sən qaraçuxan hardadısa yatıfdı. Gərəh gedif durğuzasan.

Nəysə, bu gətirif atı verir. Deyir ki, sən qaraçuxanı da gördüm. İndi sağlıxnan qal, mən gedirəm öz qaraçuxamı axtarmağa.

Nəysə, bu, qaraçuxasını axtarmağa gedir. Bir canavar bunun qabağına çıxır. Deyir:

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Qaraçuxam yatıfdı, onu axtarmağa gedirəm.

Deyir:

– Ə, qaraçuxanı tapsan, mənim də dərdimi de ona.

Deyir ki, yaxşı. Bir xeylax getmiş görür kü, bir bağman bağın qırağında oturufdu bekaf. Deyir:

– Ə, hara gedirsən belə?

Deyir:

– Qaraçuxam yatıfdı, onu axtarmağa gedirəm.

Deyir ki, tapsan mənim də dərdimi de ona. Deynən ki, bax, bu bağı görürsənmi? Bu çiçəhliyyir, bar gətirir, yetirənə yaxın hamısı tökülür yerə, əlim qalır boşda. Bir şey əldə eliyə bilmirəm.

Deyir:

– Deyərəm.

Gedir görür ki, bir yerdə çalğı səsi gəlir. Gedir ki, bir şəhərin padşahıdır. Böyüh məclis quruflar, yeyif içillər. Salam-mələykü, ələykət-salam. Ə, bərdən gəl, çörəh ye.

Nəysə, bu, çörəh yeyir. Bu şəhərin padşahı da kadın xeylağı imiş, amma kişi paltarında idi. Bu, çörəh-zad yeyənnən sora deyir ki, hara gedirsən belə? Deyir ki, qaraçuxamı axtarmağa gedirəm.

Deyir:

– Ə, tapsan mənim də dərdimi de ona.

Bu gedir ki, bir dağın döşündə qara çuxalı adamdı, başın bürüyüf yatıf. Durğuzur bunu. Deyir ki, mənim qaraçuxam sənsən.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ə, xalxın qaraçuxası maydan doğuzdurur, qulun əmizdirir. Sən də yıxılmısan bura. Bütöy cəmdəyi yeyə bilmədim, parasın yeyə bilmədim, bir p..lu qarına möhtac qaldım.

Deyif:

– Yatmışam, xəbərim olmuyuf, yoxsa onu da yeyə bilmiyə-jeydin. Məni durğuzmusan, daa getginən.

Deyir:

– Yaxşı, gedirəm. Amma gələndə mənim qavağıma bir padşah çıxdı, mənə belə-belə söz dedi.

Deyir:

– O padşah qızdı. Getsin sən kimi bir oğlana. Özü getsin evdə-eşihdə qav-qasığın yusun, səni də qoysun yerində padşah.

Deyir:

– Bəs bağman da belə-belə dedi.

Deyir:

– O bağmanın da bağının kül olduğu yerdə yeddi küp qızıl var. Qazsın çıxarsın, onnan sora bağ bar verəjəh.

Deyir:

– Bəs canavar?

Deyir:

– Canavar da başı xarab adamın beynini yesin, qoturu onnan gedəjəh.

Nəysə, gəlir xanımı tapır. Deyir ki, vallah, o bir söz dedi, mən xəjalət çəkirəm saa deməyə. – Kişi paltarındadı axı. – Dedi ki, o, bir qızdı, bir oğlana getsin.

Deyir:

– Ə, bunu sənnən başqa heş kəs bilmir. Bir sən bilirsən, bir mən. Gəl çıx otur taxtda, evdə qavdan-qışıxdan yuyuf eliyim, saa yeməh hazırrıyım.

Deyif:

– Yox ey, mən qaraçuxamı durğuzmuşam, gedirəm.

Gəlir bağa. Bağmana deyir:

– Salam-mələykü.

Bağman deyir:

– Əleyki-salam. Ə, tapdın?

Deyir:

– Hə.

– Nə dedi?

Deyir:

– Vallah, bir söz dedi, bilmirəm yalan deyir, gerçəh deyir.

Deyir:

– Nədi?

Dedi ki, bağı kül oluf keçən yerdə yeddi küp qızıl var. Onu qazsın çıxarsın, onnan sora bağ bar verəjəh. Deyir:

– Ə, bunu sənnən, mənən başqa heş kəs bilmir. Gəl çıxardax, ikimiz böləh, yarısı sənin, yarısı mənim.

Deyir:

– Yox ey, mən qaraçuxamı durğuzmuşam.

Nəysə, canavar çıxır qavağına. Deyir:

– Nətər oldu?

Deyir:

– Vallah, nə deyir düz deyir ey. Bax, padşah haqqında belə demişdi, düz çıxdı. Bağman haqqında belə demişdi, düz çıxdı. Sənin də haqqında dedi ki, o, bir başı xaraf adamın beynini yesin, onun qoturu gedəjəh.

Deyir:

– Yaxşı, bəs sən niyə padşah oluf orda qalmadın? Bağman saa dedi gəl qızılı bölək, niyə eləmədin?

Deyir:

– Neynirəm, qaraçuxamı mən durğuzmuşam.

Hoppanır bunu yıxır yerə. Deyir:

– Ə, donuz oğlu, padşah olmadın, qızılı çıxartmadın, sənnən başı xaraf adamı mən hardan tapajam, – deyif onu yeyir.

Abbasov Kamal Əliş oğlu, Ağcabədi rayonu Hacılar kəndi, təvəllüdü 1926, təhsili orta-ixtisas.

QARAÇUXASINI YATIRAN ŞƏXS

Bir padşah olur, yaxşı padşah olur. Qonağı çox olur. Vəzirə deyir:

– Vəzir.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Vəzir, gəzirsən da bu şəhəri. Maa elə bir adam tap savatdı olsun, söypət-zad bilən olsun, mənim adamımı yola salsın. Daa mən bezmişəm danışmaxdan. Heylə bir adam tap gətir maa. Yeməh-işməyini də, xaşdamağını da burdan aparar.

Vəzir də yerini bilirdi. Bir savatdı həjri vardı. Həjri gedif gəlmişdi. Getdi bunun yanına. Dedi:
– Həl-qəziyə belə-belə, padşaha belə bir adam lazımdı. Mən elə səni məsləhət bilirim da. Savatdısan, həjri gedif gəlmişən. Ehtiyacın olan nədisə padşahdan gətirərsən.

Dedi:

– Qardaş, mənim ehtiyacım yoxdu. Bir arvadımdı, bir özüm. Nökərim var, qoyunum var, yaxşı malım var. Heş nəyə ehtiyacım yoxdu.

Deyir:

– Yoxdu, yoxdu da. Gəl orda padşahnan axşamatan otur danış, ye-iç, axşam da çıx get.

Bunu götdü getdi padşahın yanına. Padşah buna dedi:

– Hər gün gəl mənim yanıma. Amma elə gələssən ki, savah çörəyimi də sənnən yeyəjəm, axşam gedəndə də çörəyimi sənnən yeyəjəm, gedəssən. Daa mən sənnən bir yerdə olajam.

Bu da dedi ki, yaxşı. Padşah da dedi ki, nəyə ehtiyacın olsa – pul, mal, nə isdəsən apararsan. Dedi:

– Heş-zad maa lazım döylü.

Bu, gündə tezdənnən gəlirdi, padşahnan bir yerdə çörəh yeyirdi, gələn qonaxnan danışırdı, söypət eliyirdi, axşam da çörəh yeyif gedirdi. Bir dəfə də padşahın qonağı gəldi. Bir az tez oldu, geşyə qalmaqda. Çörəh-zad yedilər, elədilər. Padşaha dedi ki, padşah sağ olsun, da innən belə çörəh yemiyəjeyih ha. Axşam çörəyini yedih da qonağnan. Mən bir az tez gedim. Dedi:

– Nolar get, amma savah tez gəl.

Bu durdu gəldi. Darvazasını döyəndə arvad gəldi. Uşağı yox idi. Elə bir arvad idi.

– Kimsən?

Dedi:

– Aaz, mənəm, qapını aç.

Dedi:

– Sən həmişə bu vaxdı gəlmirdin axı, indi nətər oldu bu vaxdı gəlmişən?

Dedi:

– Qonax-zad oldu da, çörəh yedih, da bir də çörəh yemiyə-jeydih, onçün gəlmişəm.

Dedi:

– Onda qaş get maa bir dənə qoyun başı al gətir qəssabdan, onnan sora qapını açım, gəl.

Bu da dedi:

– Bizim sürümüz var. Mən gedif qəssabın qapısında durum ki, maa qoyun başı ver! Qoy axşam qoyun gəlsin, birini kəsəh, ətini də ye, başını da ye.

Dedi:

– Yox ey, gərəh qəssab kəsən ola.

Allahın işinə bax. Bu da dedi ki, da vaxt keçifdi, savah tezdən gedif alif gətirəjəm. Dedi:

– And iç.

And indi moddan düşüf. Bu and içir ki, Allah hakkı, imam hakkı, savah tezdən gedif alif gətirəjəm. Dedi:

– Baş üsdə.

Qapını aşdı, gəldi. Yedilər, danışdılar, yatdılar. Bu savah tezdən durdu. Saat səkgizdə gedif orda padşahnan çörəh yeyəjəhdi, ora getməlidı. Bu tezdən durdu getdi ki, gedim alım gətirim, verim, gedim. Getdi ki, bağıldı qapı. Bir az gözdədi, qəssab gəldi. Dedi:

– Qardaş, mənə bir qoyun başı ver.

Dedi:

– Vallah, dənənnən qalmıyif, bir azca gözdə, qoyun gəlsin, kəsım verim.

İndi bu arrandı da, varrı adamdı, gəlif burda qəssabın yanında durmağına. Şəhərin qırağı belə meşə idi, bizim meşə kimi. Dedi, gedif bir az orda hərənim, onnan sora qayıdıf gəlım da. Onatan hazır olar.

Bu getdi. Həjri gedif gəlmişdi, yaxşı da bilihli idi. Getdi, habelə meşəyə çıxanda gördü ki, bir dəsədə adamdı qumun içində təpəh döyür saldat təpəh döyən kimi. Bulanıflar toza. Bir dəsədəsi də yatıf qumun içində. Bir dəsədə də qəşəh belə geyimli-keçimli, papaxlı oturuflar göy çiməndə, söypət eliyillər. Öz-özünə məhətdəl qaldı ki, ə, bu nətər işdi. Getdi o papaxlıların yanına. Dedi:

– Olar, sizə bir sual verim?

Dedi:

– Nədi?

Dedi:

– Niyə siz burda kef eliyirsiniz geyimli-kejimli, onnar da təpəh döyür qumun içində, bir dəsdə də orda yatışı.

Dedi:

– A kişi, biz insannarın baxdıyız, qaraçuxasıyız. Görürsənmi bizim geyimimizi. Biz o bəylərin, padşahların qaraçuxasıyız. Da onnar var-döylətə möhtac döylü, ona görə burda kef eliyirih.

Dedi:

– Bəs o yatannar?

Dedi:

– Onnar da zır kasıblardı. Çörəh tapmır da yeməyə, yatıflar, qaraçuxası yatıf.

– Bəs o saldatdar?

Dedi:

– Onnar da orta varrı adamlarınkıdı.

Dedi:

– Mənim qaraçuxam harda olar?

Dedi:

– Varın nə qədərdir?

Dedi:

– Bir belə qoyunum var, bir belə malım var.

Dedi:

– O təpəh döyənün içindədi. Get çağır, gələjəhdi.

Getdi qırxada durdu belə. Bunnar da bulanıfıdı toza. İsdı gün. Çağırđı. Çağıranda bir oğlan çıxdı gəldi bunnarın içinnən. Xoş-beş. Baxdı ki, toza-torpağa bulanıf da, biyavır vəziyətdədi.

Dedi:

– Ə, özünü niyə bu hala salmısan?

Dedi:

– Bə neyniyim? Mən bu hala düşməsəm, axı sənün heş-zadın olmaz.

– Ə, – dedi, – mənim sürüynən qoyunum var, malım var. Özünü niyə bu kökə qoymusan, ə. Ə, bəri gəl, bəri gəl.

Bunun qolunnar tutuf apardı yatannarın yanına. Dedi:

– Yat burda, dincini al, dincəl, ölürsən.

Dedi:

– Ayə, məni yatırtma. İşin ağır keçəjəh, məni yatırtma.

Dedi:

– Heş-zad olmaz mənə. Varım var, özüm də padşahnan yeyirəm, içirəm, kef eliyirəm.

Dedi:

– Nə deyirəm.

Bunun qolunnar özü tutdu, gətdi yatırtdı orda. Burdan qutardı gəldi ki, başı alsın, götürsün gəlsin. Gəldi ki, hazırđımı? Dedi:

– Hazırđı.

Başı götdü əbanın altına belə qoydu, gəldi. Deməli, bu gejkif. Padşah bunu gözdüyür çörəhdən ötəri, çörəh yemir. Yasoullardı, iki-üş dəfə gəlif bunu tapmıllar. İndi bu darvazaya çatanda yasoullar çatdı bura.

– Ə, sən savahdan hardasan, sənün dalınca üş dəfə gəlmişih. Padşah ajınnar ölür orda, səni gözdüyür.

Dedi ki, gəlirəm, bu saat evə dəyif gəlirəm. İsdıyirdi başı arvada verə, gələ da. Bunnar bir-birini tanıyırđı dana, orda olmuş-dular. Deyəndə bunun qolunnar tutdular, dedi:

– Bu nədi? Bunnan bizə də ver da.

Baş budey domba duruf burda.
– Ə, yox, heş bir şey döylü, bu saat gəlirəm.
Qoymadılar getməyə. Tutdular, bunun burasını (söyləyici əynindəki paltarın ətəyini göstərir – top.) qaldırdılar ki, bir insan başıdır. Dedi:
– Ə, sən savahdan elə bunnan ötəri gəlmirsən?
Deməli, bu padşah başqa padşahın vilayətinnən torpax almışdı, orda qoşunu vardı, həm də qoşun başçısı vardı. Bu həmən sərkərdənin başıdır. Tanıyıllar dana.
– Ə, elə bunnan ötəri gəlmirdin?
Bunun qolunu daldan burdular, bağladılar, apardılar. Dedi:
– Padşah sağ olsun, savahdan üç dəfə getmişih. Gedif sərkər-dəni öldürüf, başını götürüf gəlif.
– Ə, nə danışırsan?
Dedi:
– Vallah.
– Ə, mənim orda qoşunum var, mən oranı ona tapşırmişam.
Gətdilər başı qoydular padşahın qabağına, bunun da gözüne heylə görükdü. Ə, bunu verin dar ağacına. Bu da neçə ildi bunnan çörəh yeyirdi. Nə qədər yalvardı, elədi, dedi:
– Yox, sən xəyanət eləmişən mənə, ölməlisən.
Dedi ki, padşah sağ olsun, mana ikicə dəyqə, üçcə dəyqə vaxt ver, gedim-gəlim. Əgər inanmırsan mənim gəlməyimə, yasoullardan qoy mənən getsin.
Nəysə, iki yasoulu buna qoşdu, dedi:
– Ə, yalvarır, iki dəyqəyə bu hara gedəjəh, bunnan gedin gəlin.
Bu ordan qopan pramoş ora, meşəyə. Özü yatırdıf axı, qaraçuxasını. Gəldi ki, yatıf da orda. Getdi tez onun qolunnan tutdu:
– Ə, başına dönüm, qalx ayağa, padşah mənə öldürür.
Dedi:
– Ə, hara qalxıram, özün mənə məjburi yatırtmadın. Sən öl, qalxmaram.
Yalvardı, yapışdı, öpdü, neynədi, nağardısa bunu durğuzdu. Qoşdu bu təpəh döyənnərə, qayıtdı gəldi.
– Gəldin?
– Hə, gəldim.
– Ə, bunu verin kəndirə.
Dar ağacının divinə gedəndə baxdılar ki, həmən o sərkərdə belədən gəlir. Atdı gəlir, indi padşahnan nə işi varsa. O, bu dedi ki, ə, gəldi çıxdı bu. Bəs deyillər bunun başı kəsilib. Apardılar padşahın yanına. Gördü ki, həmən adamdır. Dedi:
– Ə, bu nətər olur? O başı bura gətirin görüm.
Gətdilər başı qoydular padşahın qabağına. Baxdı ki, qoyun başıdır.
– Bıy, ə bu nətəri işdi? Deyək, mən kor oldum, bəs bu camaat necə. Hamı kor olmadı ki?
Dedi ki, padşah sağ olsun, mən axı heylə iş eləmərəm. Mənim güjüm çatmaz sərkərdəni gedəm öldürəm. Neçə ildi sənən bir yerdə çörəh yeyirəm, səni ona and verdim, mənə bağışdamadın. Da sənən qutardım, get özünə ayrı adam tap.
– Ə, saa zarafat eliyirdim.
Dedi:
– Yox ey, nə zarafat, ə. Dar ağacının divində kəndiri də boğazıma saldırmışdın.
Nə mümkün elədi, olmadı. Padşahdan aralaşdı, çıxdı getdi. Dedi:
– Arvad, Allah üsdünə od töhsün, bir başdan ötəri getmişdim.

Bayramov Musa Şükür oğlu, Bərdə rayonu Seyid Yusifli kəndi, təvəllüdü 1934, təhsilsiz.

QARAÇUXASINI AXTARAN OĞLAN

Kasıflıx əl vermir oğlana, oğlan deyir ki, gedim qaraçuxamı durğuzum. Oğlan düşür yola, gedir-gedir, bir ayrı vilayətdə bir dənə şəxs çıxır bunun qabağına. Deyir ki, hara gedirsən?

Deyir:

– Gedirəm qaraçuxamı durğuzmağa.

Deyir:

– Onda mənim də qaraçuxamı durğuz. Bağmanam, neçə ildi bağım bar vermir. Bəs mən nəynən dolana bilərəm?

Deyir:

– Yaxşı.

Burdan keçir, nəysə, bir xeylax yol gedənnən sora bir dənə qız patcahın vilayətinə ras gəlir, onun ölkəsinə daxil olur. Patcahın ölkəsində bu birəz qalmaxda olur. Deyir ki, bəs yaxşı, hara gedirsən? Deyir:

– Gedirəm qaraçuxamı durğuzmağa.

Deyir:

– Saa qurban olum, onda mənim də taleyimi danış, orda deynən ki, filan ölkənin patcahı var, qızdı. Mənim camahatım maa biyətləmir. Bəs mənim qaraçuxam dursun, bəlkə mənim adamlarım maa biyətləsin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir, gedir, genə bir meşənin küncünnən keçəndə Tühsüzağa bına ürcah gəlir. Deyir ki, hara gedirsən?

Deyir:

– Qaraçuxamı durğuzmağa.

Deyir:

– Bəs mənim də ərzi-bəndəliyimi elə. Mən yeddi ildi tühsüzəm, mən çox əzap çəkirəm. Mənim qaraçuxam dursun, bədənime tük gəlsin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir, nəysə, qaraçuxanı tapır. Neçə mən danışdığım kimi qaraçuxasına danışır. Deyir:

– Bağmana deynən ki, yaxşı bir siyapərdə qızı var, versin bir yaxşı oğlana. O, bağmançı olsun, o da otursun əvdə, ağsəqəl kişidi də, gəssin bağına, gəzsün görsün necə bar gətirir.

Sora deyir:

– Get o ayıya deyinən ki, ağılsız adam beyni yesin, tühlənəjəh.

Hə... Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir əyənən bəri, bu bağmanın sözünü danışır. Bağman deyir ki, gəl qal mənim ölkəmdə, qızımı verim saa, ol bağmançı, kefnən yaşa.

Deyir:

– E-e, qaraçuxamı oyatmışam, maa heş-zad lazım döyül.

– Yaxşı, get.

Gedir. Gedir çıxır patcahın ölkəsinə. Qız patcahı deyir:

– Noldu?

Deyir:

– Sənin qaraçuxaa durğuzmuşam. Dedi ki, lap gədə olsun, pis olsun, gəssin bir şəxsiyə ərə, qoysun onu öz yerində patcah, özü də onun xanımı olsun. Görsün adamları ona neçə biyətləliyəjəh.

Deyir:

– Onda gəl elə sən mənə al, mənə yerimdə patcah ol. Mən də olum sənin xanımın.

Deyir:

– E-e, qaraçuxamı durğuzmuşam. Maa sənin patcahlığın lazım deyil.

Nəysə, gedir, gedir, çıxır ayının yanına. Ayı deyir ki, nooldu? Deyir ki, sənin qaraçuxan dedi ki... Deyir:

– Nə gördün, nə eşitdin?

Bu, əyənən bəri mən danışdığım kimi danışa-danışa gəlir. Filan bağman maa belə dedi, filan patcah maa belə dedi. Hamısını danışır. Bu da eşidir. Deyir:

– Bəs maa nə dedi?

– Dedi ayıya deynən bir ağılsız adam beynini yesin, onnan sora tühlənəjəh, yaxşı tühlənəjəh.

Ayı bir yerə baxır, bir göyə baxır, deyir:

– Sənnən sıvayı ağılsız tapbıyacam mən.

Atılır bını yeyir. Ayının tükü gəlir. Görür kü, bir belə şeyə yiyə durmuyup dana, bunun qaraçuxası durmuşdu. Bu oğlan da belə gedir.

Xudiyeva Filyar Hüseyn qızı, Ağdam rayonu İsmayılbəyli kəndi, təvəllüdü 1926.

QARAÇUXA VƏ AĞILLI QIZ

Günnərin bir günündə bir kişi bir gəlin gətirir – hamının gəlini yaxşı ola heylə. Gəlin gələndə deyir ki, – qaynı varmış, qaynatası varmış, – deyir ki, sizə mənim sözüm budu ku, evə gələndə heş vaxt əliboş gəlməyin. Bir şey tapsanız da, tapbasanız da, lap bir quru daş olsa da, götürün gəlin evə.

Bir gün bir qayın gələndə daş gətirir, tulluyur qapıya. Bir gün o biri qayın daş gətirir, atır qapıya. Heylə-heylə bir günnəri qaynının biri gələndə heş nə tapbır. Görür kü, qarouş* bir şey dartışdırır, leşdi guya. Day deyir boş gedəjəm, əlini ilişdirir, bunu gətirir, tulluyur daşın üsdünə.

Daşın üsdünə tulluyanda patcahın qızı çayda çimirmiş. Tacını qoymuşmuş yerə, çimirmiş. Qarouş şahın qızının tacını götürür gəlir, elə bilir leşdi. Gəlir qonur daşın üsdünə səki** bunu dimdihliyə. Görür bu tacdı, leş də birdeymiş. Başdıyır leşi yeməyə. Leşi yeyir, tacı da tulluyur bura qarouş.

Qız çıxır qapıya, görür daşın üsdündə nəysə parıldıyır. Qız gedir götürür, görür kü, patcahın qızının tacıdı. Gətirir qoyur əvə, gizdiyir. Patcah elan vurur ki, mənim qızımın tacını qarouş aparıpdı. Kim mənim qızımın tacını tapsa, onu dünya malınnan qane eliyəjəm. Nəysə, şəhər əhlinə bu patcah elan vurur. Tac da qızdadı daa, gəlindədi. Hamma əvləri bilmir. Gəlin deyir ki, patcaha gedip deyin ki, üş geje qarannıx eləsin şəhər əhlini, onun qızının tacı tapılajax. Deyillər nə təhər tapılajax?

Deyir:

– Siz deyin, nə işizaa qalır.

Gedip bunun əri patcaha deyir ki, patcah sağ olsun, şəhər əhlini üş geje qarannıx elə, bəlkə sənin qızının tacı tapıla.

Patcahın əlindeydi, nə şeydi ki, bı? Patcah elan vurur ku, bütün mənim şəhər əhlimdə bir dənə də işıx yanmasın. Hamı işığı keçirir. Bir həməən gəlin cəhrəni qoyur böyrünə, lampanı qurur, oturur, başdıyır cəhrə əyirməyə. Hamı da yatır. Yatanda bir də görür kü, bir dənə şəxsi girdi qapıdan. Deyir ki, gəlmisən? Qız nə başdı qızımış gör. Deyir ki, inanmıram, qayıdır gedir. Nəysə, qız gənə oturur cəhrəni əyirir. Axı üş geje demişdi. Sabah, nəysə, bı şəxsi gənə gəlir, gedir. Nəysə. Üçüncü gejedə qız gətirir yanına duz qoyur, un qoyur. Genə hamı yatır, qız başdıyır cəhrə əyirməyə. Bir də görür qapıdan girdi. Deyir ki, gəlmisən?

Deyir:

– Getmiyəjəm.

Deyir:

– Getmiyəjəhsən?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– Onda gəl and iç.

Bı evin qarçuxasıdı – fikir ver haa. Hər yer qarannıxdı axı, gəlir duza, una and içir ki, gəlmişəm, getmiyəjəm. Deyir:

* qarouş – çalağan

** səki – sanki

– Onda get, xilas elədim səni.

Fikir ver e, bu evin qaraçuxası durdu e! Səhər elan vurur ki, gərəh patcahın qızının tacı tapıla. Üçüncü gündü uje. Gətirir verir yoldaşınanı, qaynatasınanı ki, aparın verin şahın qızının tacını. Day onsuz da bizim qaraçuxamız durup da. Allah onsuz da verəjəh bizə. Aparır verir.

Patcah deyir ki, sənin ənamı verəjəm. Patcah ənam verənnən sora da Allah bunnarı elə qalxızır, elə gün-güzaran verir ki, urzu bunnarın başınnan tökülür. Qaraçuxası durduğuna görə urzu bunnarın başınnan tökülür.

Xudiyeva Filyar Hüseyin qızı, Ağdam rayonu İsmayılbəyli kəndi, təvələüdü 1926.

QARAÇUXASINI AXTARAN KİŞİ

Bir kişi varmış. Bir arvadı, iki uşağı varmış. Nə qədər işdiyirmiş keçinə bilmirmiş. Cəmi bir dənə keçiləri varmış. Bir cındır damda yaşıyormuş. Odun daşıyormuş ayləni dolandırməğa, heş nəynən ödəyə bilmirdi. O qədər əlləşir, əlləşir, bir gün deyir, ay arvad, mən dözə bilmirəm, gedirəm. Deyir, hara gedirsən? Deyir, gedim yatmış qaraçuxamı oyadım da. Deyir, yaxşı get.

Arpa cadı, quru çörək götürür yola düşür. Görür bir palıd ağacıdı, dibinnən şırhaşır su axır, qupquru quruyuf bu ağac. Yalannan ağacın kölgəsində oturur. Sudan içir, əl-üzün yuyur. Deyir, Allah, sənə şükür. Bu boyda ağacın divinnən su axır, bu qup-quru quruyuf. Bu duruf gedəndə palıt dilə gəlir. Deyir, qardaş, hara gedirsən? Deyir, gedirəm Allah dərgahına. Deyir, Allahdan soruş mənim dərdim nədi ki, bu boyda su dibinnən axır, onnan bir damcı gəlif mənə çatmır.

Sora bir dəryadan keçməli olur. Deyir, ay Allah, mən bu dəryadan nətər keçim? Bir şey ola mən bu dəryanı keçəm. Görür bir balıx gəldi, yekə, canını balıxdı. Deyir, a kişi, hara gedirsən? Deyir, Allahın yanına gedirəm. Deyir, nəyə gedirsən? Deyir, qaraçuxam yatıf, gedirəm görüm onu oyada bilərəmmi. Deyir, qardaş, bu dəryanı görürsən, mənim sərəncamımdadı. Mənim başımda bir ağrı var, bir ağrı var, nə qədər eliyirik sağalmır. Allah-taalaya deynən bu padşahlıx nədi vermişən mənə, bu baş ağrısı nədi vermişən? Maa bir əncam. Deyir, yaxşı.

Xeyli gedir, gedir, çıxır Allahın dərgahına. Görür and olsun Allaha, bir düzü biyabandı, biri əkir, biri səpir, biri də o tərəfdən biçir. Balaca-balaca inasannardı qarışqa kimi çalışır. Bu görür kü, kolun divində biri yatıfdı. Hamı işdiyir, bu yatıf. Deyir, bu niyə burda yatır, ə? Ağacnan birin gupuyur buna. Deyir, niyə yatmışan? Camahat işdiyir, dur sən də işdə dana. Durur başdıyır işdəməyə. Bu da gedir Allahın dərgahına. Deyir, nəyə gəlmisən? Deyir, vallah, belə-belə, gecə-gündüz çalışıram, iki övladı, bir arvadı dolandıra bilmirəm, xəcalət çəkirəm. Gəlmişəm görəm mənim taleyim niyə belədi? Camahatdan çox işdiyirəm. Camahat altı saat, yeddi saat işdiyir, mən on dörd-on beş saat işdiyirəm. Gecəm yoxdu, gündüzüm yoxdu. Camahat oyanmamışdan mən gedif şələmi şəlliyif dalıma gəlirəm ki, odun satıf ayləmi dolandırım. Deyir, get, sən qaraçuxanı oyatdın. Deyir, nətər oyatdım? Deyir, o kolun dibində yatan sən qaraçuxan idi, sən özün oyatdın. Deyir, sənə qurban olum, gələndə mənim başıma belə bir iş gəlifdi. Bir palıt ağacı var, o maa belə dedi. Onun dibinnən su axır ona bir damcı getmir. Bir də bir balıx mənə dəryadan addatdı. Dedi, ağana denən ki, dəryada padşahlığı vermək nədi, başağrısı nədi. Mənim dərdimə çarə. Deyir, gedərsən balığı çağırarsan. Gələjəh dəryanın qırağına. Səni addadajax dəryanın o qırağına. Addadan kimi ağajnan bir dənə onun başına vurarsan. Onun beyninə gedən yolda bir üzük var, Süleyman peyğəmbərin üzüyü ilişif ora. Üzük çıxan kimi götürərsən, dünyanın varı-döölətiynən yaradı. Başının ağrısı onnan da gedəjəhdi. Palıdın da divin qazarsan, orda böyük bir küpə var. O qoymur ki, ora su gedə. Teyxa ləl-cəvahir. Onu da götürüf gedərsən, o da sən qaraçuxanı oyatdın. Deyir, yaxşı.

Dəryanın qırağına gəlir. Balığı səslidir, balıq gəlir. Deyir, addat o tərəfə dərdinin dərmanını tapmışam. Sahilə çıxanda ağacnan təpəsinə nətər vurursa, pırt eliyif üzük düşür ora. Deyir, get, sən başının ağrısı bu üzükdən idi. Balıx görür başının ağrısı keşdi, gözüne işıx gəldi. “Çox sağ ol” deyif gedir. Üzüyü götürüf qoyur cibinə, gəlir. Gəlir palıdın divin eşəliyyir, eşəliyyir, görür küpədi, içi doludu ləl-cəvahir. Çıxardır çölə. Su elə bil birdən-birə hopur palıdın canına, palıd cana gəlir, yarpaxlanır. Ağac buna təşəkkür eliyir. Doldurur qızılı xurcuna, gəlir kəndə. Oranı axtarır, buranı axtarır, evinnən əsər-ələmət yoxdu. Soruşur ki, burda belə bir kişi vardı. Deyillər,

o kişi çoxdan gedif. O gedənnən sora o dey o imarəti görürsən, o kişinin imarətidi. Kişi deyir, nətər yanı? Mən bir keçi qoyuf getmişəm, bu imarət hardandı?

Nəysə, gedif çağırtdırır. Görür qul-qarabaş işdiyir burda. Çağırır deyir, bura kimin evidi? Deyillər, filankəsin. Arvad yuxarıdan baxır, geyinif-kejinif xanım kimi. Bu da xurcun çiyində, köhnə çındır paltarda. Deyir, o kimdi? Deyillər ki, deyir mən filankəsin əriyəm. Deyir, deyin rədd ol ged ayna, sən gedənnən Allah üzümüzə baxıf. Sənin ayağında çörəy yoxuymuş. Onu qovun getsin.

– Ağız, mənəm ey, sənin ərin.

– Sən allah, güjnən gün tapmışıx.

Deyir:

– Nolufdu?

Deyir:

– Qırğın düşdü, kəntdə bütün mal-qara qırıldı, bir dənə bizim keçimiz qaldı. Padşah da can verirdi, dedilər, buna ancax keçi əti lazımdı. Mən də dedim bizim varımız-dövlətimiz, uşaxlarımın, özümün də yeməyim budu. Mən neyniyim bəs? Aşdı xəzinənin ağzını, dedi nə qədər isdiyirsən götür, keçini ver bizə. Keçini verdim. Dedim, maa ev tik. Ev tikdi, qul-qarabaş verdi.

Dedi:

– Arvad, heylə döylü ey.

Başına gələnnəri danışır. Çıxardır xurcunu da qoyur ora. Deyir:

– Qaraçuxamızı oyatmışam, bu var-dövlət onlandı. Yoxsa padşah saa qızıl verən idi? Qaraçuxam oyanıf.

İsmayilov İsmayıl Sədi oğlu, Laçın rayonu Cicimli kəndi, təvəllüdü 1947, orta təhsilli.

YUXUYOZAN

Şahın yuxu yozanı vardı. Bir gün yuxu gördü. Vəziri göndərdi ki, getginən o kişini götür gəl. Gəlir görür ki, kişi ölüf. Gedif deyir ki, padşahı-aləm sağ olsun, kişi ölüf. Deyir, ə, yuxu yozmax cınsnəndi, get gör onun oğlunna-qızınna nə var, götür gəl.

Bunun da həddi-bulux bir oğlu varıdı. Gəldi oğlana dedi. Oğlan dedi ki, mən getmirəm. Anası da yalvardı, vəzir də. Axırı oğlanı yumuşaltdılar. Oğlan dedi ki, yaxşı, get, gələrəm. Dedi, yox, mənənnən gedəssən. Deyir, vallah, gələjəm. Oğlan fərasətədi olur da. Vəzir aralanannan sora deyir, ana. Deyir, hə. Deyir ki, atam yuxu yozmağa hansı yolna gedirdi? Göstərir haraynan gedirdi. Bu həmənnə yernən gedir, görür dərənən içində bir dənə hörgü var. Bura yaxınnaşır, əlin qoyur qapıya, içəri baxanda bir ilan qalxır ordan. Deyir, hə, oğlan, gəldin? Bu isdiyir ilanı vursun. Deyir, oğlan, əli saxla. Mən sizin qaraçuxanızam. Padşah yuxu görüf, onunçün çağırır. Gedərsən deyərsən ki, padşahı-aləm sağ olsun, sən bir il yerə düşmə, millət səni öldürəjək. Saa iki yüz maat verəjəhlər. Gətir yüzün ver maa, yüzün də götür get.

Gedir bu adətiynən baş əyir, oturur. Padşah deyir, oğlan, belə bir yuxu görmüşəm. Deyir, padşahı-aləm sağ olsun, sən bir il yerə düşmə. Yerə düşsən millət səni öldürəjək. Gətirir buna iki yüz maat verillər. Gəlir dərəyə çatanda daldada bir daş götürmüşdü. Atdı ilanı yaraladı, ilan qaşdı gizdəndi. Bu çıxdı getdi evə.

Bir azdan sora padşah genə yuxu gördü. Vəzir genə gəldi. Oğlan dedi, get, gələrəm. Nəysə, genə gəldi ilanın yanına. İlan dedi, oğlan, gəldin? Dedi, bəli, gəldim. Dedi ki, padşah belə bir yuxu görüf, onun imarətinin dörd tərəfi teyxa tülküdü. Deynən padşahı-aləm sağ olsun, millət indi də hiyləyə əl atıf, səni hiyləynən taxdan yendirif öldürmək isdiyirlər. Onda saa dörd yüz maat verəjəhlər. İkisən gətir maa ver, ikisi də özünə qalsın. Gedir padşaha deyir ki, padşahı-aləm sağ olsun, indi də millət hiyləyə əl atıf, düşmə aşağı. Düşsən səni öldürəjəhlər. Nəysə, buna dörd yüz maat pul verillər, bu ilanın yanına gəlmir, çıxır gedir evinə.

Üçüncü dəfə padşah genə yuxu görür. Görür bunun imarətinin dörd tərəfi güldü, çiçəkdi, bülbül-bülbül çağırır. Genə oğlanı vəzir aparanda deyir, get, gəlirəm. Gedir ilanın yanına. Deyir ki, padşah belə bir yuxu görüf. Deyirsən padşahı-aləm sağ olsun, qorxma. Düş millətə qarış, hara

isdiyirsən ora get. Onda saa altı yüz maat pul verəjəhlər, onun gətir üçün ver maa, üçü də özünə qalsın.

Gedir, yuxunu yozannan sora buna altı yüz maat pul verillər. Bu yolda fikirrəşir ki, altı yüz maat mən aparmışam, bu altı yüzü də aparım verim ilana, mənnən razılaşsın. Gətirir ilana pulu verəndə deyir:

– Oğlan, maa pul lazım deyil. Mən sizin qaraçuxanızam. Atan da gəlirdi mənnən məsləhət alırdı. İndi dünya əmin-amannıx oluf, ona görə pulu gətirif maa verirən. Qabaxda vəzyət heyləydi, məni yaraladın. Sora hiyləgər oldun, sən də hiylə işdətdin, gəlmədin yanıma. İndi də əmin-amannıxdı. Ürəyin yuxalıf, altı yüz maatı maa gətirifsən. Maa pul lazım deyil. Get halal-xoşun olsun.

Hacıyev Nəcəfqulu Almurad oğlu, Füzuli rayonu Kərimbəyli kəndi, təvəllüdü 1923, orta-ixtisas təhsilli zootexnik.

QARAÇUXASINI AXTARAN ÇOBAN

Hər şəxsin özünün qaraçuxası var. Babam deyirdi, bir nəfər birinin malına geder. Çoban yater. Nə qədər yatersa, bir də o vaxt qalxer ki, görür malın qabağında bir yekə adam var, çiyində də cürdənə³. Çoban deyir:

– Qardaş, kimsən, nəçisən?

Deyir:

– Mən ağanın qaraçuxasıyam. Malı sən otarmırsan ha, mən otarıram.

– A kişi, etmə, eləmə. Mən iyirmi ildi qoyuna gederəm.

Deyir:

– Yox, sən yata-yata hərrənersən, malı mən otarıram. Sən çıx get burdan.

Deyir:

– Hayana gedim?

Deyir:

– Sənin qaraçuxan o dey Arazın o tayında yatıf. Get onu qaldır, denən vəziyyət bu yerdədi.

Başsız adamdı dana. Soraxlıya-soraxlıya geder. Bir xeylax getmiş görür bir tüksüz canavar yolda şonquyuf. Canavar deyir:

– Çoban qardaş, hara gedersən?

Deyir belə-belə. Canavar deyir:

– O qaraçuxana mənim də dərdimi de. Nə bədənimə tük gəlmer, nə züryətim olmur.

Deyir:

– Yaxşı.

Daban aler geder. Geder görür bir afisser əlli-atmış vayenniyə təpik döydürür. Bu afisser də qız imiş. Bu ofisser buna deyir ki, getmə, gəl məni al, dolan burda. Deyir, yox, mənim malım yiyəsizdi, qaraçuxamın yanına gederəm. Geder. Arazdan addıyır o tərəfə, görür həqqi də qaraçuxası burda yatıf. Qaraçuxasını qaldırer. Qaraçuxa buna yol göstərir. Deyir sudan keçəndə görəjəhsən balıx partdıyır, boğazında ləl var. Elə belə boynunun dalınnan vur, ləl çıxajax. Ləli götür, balığı da burax getsin. O afisser də qızdı, bilən yoxdu. Onu da al, ol bir adam. Canavara de ki, bir axılsız adam lazımdı onu yeyə, bədəninə tük gələ, balası ola.

Bu yığır dənniyinə. Bir xeyax gedənnən soora ajır. Görür bir eşşəkli geder.

– Ay əmi, çörəyin olar?

Deyir:

– Var.

Kişi çıxarıf çörəyi verer buna, bu, ləli verer kişiyə. Getdiyi yerdə kişi deyir: “Ə, bunda dünya var, bunu maa niyə verdi?” Çağırer:

– Ay bala, gəl bunun yarısın götür.

Deyir:

– Maa lazım döyül. Mənim malım yiyəsizdi.

Qıza da yiyə durmur. Gedir çıxır, canavar da həməən yerdə şonquyuf. Deyir:

³ Cürdənə – çuxa

– Çoban qardaş, mənim dərdimi dedin?

Deyir:

– Hə.

– Nə dedi?

– Dedi, bir axılsız adam lazımdı yeyə, bədəninə tük gələ, balası ola.

Deyir:

– Elə axılsız kopoğlu sənsən.

Dartıf dağıdıf yeyir.

Qaraçuxa yalan döyül. On doqquz yaşım vardı, dağda erkək qoyunu otarırdım. Hələ oba dağa gəlmiyif, birinci biz gəlmişik. Erkəyi otardım, qarnı doyannan soora heyvan yatışdı. Mən də arxası üstə uzandım, ağacı qoydum boynumun dalına ki, bir az mürgülüyəm. Yuxu məni tutar. Erkək aralanar. Gördüm qonşunun donunda bir zənən gəlif yığıldı mənim üstümə, məni çimdiklədi qaldırdı. Dedim:

– A, niyə heylə eliyirsən?

Dedi:

– Erkək getdi ey, ayağa qalx.

Dedim:

– Sən kimsən ey?

Dedi:

– Mən sənın qaraçuxanam. Səni qalxızdım ki, erkək yoxdu.

Sürü bir iyirmi kilometr basıf getmişdi. Tox heyvandı dana. Getdim tapdım. Gəldim dədəmə dedim. Dedi, o arvad sənın qaraçuxanmış, qonşunun donunda görünüf saa. Qabaxlar köhnə kişilər qaraçuxaya “Quran” oxudurdu, ona ehsan verirdi. İndi buna əməl etmirlər.

Salmanov Mahmud, Beyləqan rayonu Eyvazalılar kəndi